

İRAN'DA EHL-İ HAKLARIN KUTSAL MEKÂNLARI

HOLY PLACES IN THE AHL-I HAQQ FAITH IN IRAN

REYHAN RAFET CAN RÖR

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Ehl-i Hak; Lurca, Goranice, Türkçe ve Farsça konuşan topluluklar arasında müntesipleri olan, senkretik inançlara, eğilimlere, geleneklere ve kutsal metinlere sahip İranlı dinî bir inançtır. Bu inancın menşei hakkında herhangi bir belge mevcut değildir, ancak Ehl-i Hak'ın İran'ın batısında kurulduğu dair kanıtlar söz konusudur. Ehl-i Hak Lorestân ve onun kuzeyinde, Kirmanşah çevresindeki Gūrānî konuşan nüfus bölgelerinde yayılmıştır. Ehl-i Hak inancına sahip nüfusun yaklaşık 4 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun yaklaşık iki buçuk milyonu İran'da, geri kalanı ise Irak, Suriye, Türkiye ve Lübnan'dadır. Mezhebin iki ana kutsal mekânı olan, Zardeh'teki Bâbâ Yâdigâr ile Perdîvar'daki Sultan İshak'ın mezarı, Gūrānî bölgesinde yer alır. Çalışmanın temel amacı Ehl-i Hakların kutsal mekânları, İran'daki dağılımları, dinî ve inaçsal özelliklerinden hareketle dinî, inaçsal kutsal mekân oluşumundaki temel faktörleri ve arka planını ortaya koymaktır. Bunun için İran'daki Ehl-i Haklar ve kutsal mekânları örneklem olarak seçilmiştir. Bu çalışmada araştırma yöntemi betimsel ve analitik olup, bu amaçla kütüphane kaynakları, belgeler, haber ve ilgili web sitelerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma literatürde, Ehl-i Hak ve onların kutsal mekânlarla ilişkilerini anlamaya ve ortaya koymayı amaçlayan çalışmalara katkı sağlaması bakımından önem taşır. Çalışmanın sonucunda Ehl-i Hak inancında kutsal mekânların dünyevi mekânlardan ayrı tutulduğu, hac ibadeti ile eşdeğer görüldüğü, ibadet yeri olan bu mekânların ve inancın İran'da görmekten gelinmesine rağmen içe kapanık halde inaç esasları ve ritüellerini devam ettirdikleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, İran, Ehl-i Hak, İnaç Esasları, Kutsal Mekân.

Abstract

Ahl-i Haqq; It is an Iranian religious belief with syncretic beliefs, tendencies, traditions, and scriptures, with adherents among Lurca, Gorani, Turkish, and Persian-speaking communities. Ahl al-Haqq are spread in Lorestân and north of it, in the Gūrānî-speaking population areas around Kermanshah. It is estimated that the population with the belief of Ahl-i Haqq is approximately 4 million. About two and a half million of this population are in Iran, while the rest are in Iraq, Syria, Turkey and Lebanon. The two main sanctuaries of the sect, the Bâbâ Yâdigâr in Zardeh and the tomb of Sultan Isaac in Perdîvar, are located in the Gūrānî region. The main purpose of the study is to reveal the basic factors and background in the formation of religious and religious holy places, based on the sacred places of the Ahl al-Haqq, their distribution in Iran, and their religious and religious characteristics. In this study, the research method is descriptive and analytical, and library resources, documents, news and related websites were used for this purpose. This study is important in the literature in terms of contributing to studies aiming to understand and reveal the Ahl-i Haqq and their relations with holy places. As a result of the study, it was concluded that in the belief of Ahl al-Haqq, the holy places are kept separate from the worldly places, they are seen as equivalent to the pilgrimage, and that these places of worship and belief, despite being ignored in Iran, continue their belief principles and rituals in an introverted state.

Keywords: Geography, Iran, Ahl-i Haqq, Principles of Faith, Sacred Place.

Giriş

Kutsal; dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kudsi, mukaddes; tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, kudsi; bozulması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titretilen; Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan gibi anlamlara gelmektedir (Narçın Demir, 2021, 11). Tüm dinler, belirli yerleri kutsal veya mukaddes olarak tanımlar ve genellikle müminleri veya taraftarlarını hac ibadeti için bu yerleri ziyaret etmeye teşvik eder (Nche, 2023, 1). Kutsal teriminin dinî çağrışımı güçlüdür. Kutsalı belirleyen en önemli unsur kişinin, kaynağı tabiat üstü sayılan varlığa sevgi ve korkuya dayalı bir duyguyla bağlanma eylemidir (Demirci, 2002, 495). İnsanlar kutsal mekânlar aracılığıyla kutsalla ilişki kurar ve bu yerleri yön ve anlam bulmak için kullanırlar. Kutsal alanların aracılık ettiği insanlık ve ilahi olan arasındaki bu ilişki, toplum için düzen ve anlamın temeli olarak kabul edilir. Bu alan, dünyanın etrafında döndüğü simgesel bir merkez sağlar ve bundan sonra güçlendirici ve yabancıdır: onun dışındaki dünyevi dünyanın aksine, tanrı ya da tanrılarla bir birlik yeridir. Kutsal binalar ve türbeler, inşa edilmiş kutsallığın örnekleridir, bir plana göre tasarlanmış ve inşa edilmiş yapılardır. Bir yerin kutsallaştırılmasında rol oynayan sadece o yerin konumu değildir, aynı zamanda ona nasıl yaklaşıldığı ve onun içinde zorunlu kılınan davranış değişikliğinin ne olduğu ile ilgilidir (Burns, 3 Şubat 2023). Kutsal alanların bulunduğu yerler gözlemlenebilir dinî özellikleri ve ritüellerle tanımlandığından, bu yerler coğrafi olarak analiz edilebilir (Park, 2004, 22). Çoğu durumda, ritüeller yalnızca belirli bir kutsal yerde gerçekleşir ve bu, inananların o eşsiz yere yolculukları için büyük bir motivasyon sağlar (Stoddard-Prorok, 2003, 259).

İran'da farklı etnik, dinî gruplar ve azınlıklar kültürel özelliklere, unsurlara, ritüellere ve geleneklere sahip olarak yaşamaktadır. Bu gruplardan biri, İran'ın batısındaki Kirmanşah vilayetinde yaşayan Ehl-i Hak'dır. Yarsan veya Ehl-i Hak, Sultan İshak tarafından 14. yüzyılın sonlarında İran'ın batısında kurulan senkretik bir inançtır. Bu topluluğun inançları eski Hint-İran inançlarına kadar uzanır ve kökeni İran'daki Oraman bölgesidir (DIS, 1997, 4). Ehl-i Hak inancının merkezi olan Kerend-Oraman (Orman, Horoman, Hewraman) Lek-Delfan bölgesi, Hemedan-Kerkük yolu üzerinde, günümüz İran-İrak sınırında, Orta Zağroslar'da, İran-Luristanı'nın (günümüz Kirmanşah vilayetinin) kuzeybatı köşesidir (Küçükkalfa, 2019, 296).

İran'da Ehl-i Hak, İslam'ın öğretilerine ve anayasanın ilkelerine göre, batıl olarak kabul edilir ve resmi bir statüsü yoktur (Telci, 2017, 436). Anayasa'ya göre, İslam'dan dönenler hariç, Zerdüştiler, Yahudiler ve Hıristiyanlar, yasanın sınırları dâhil ibadet etmelerine ve dinî topluluklar kurmalarına izin verilen tek tanınmış dinî azınlıklardır. İran Anayasası, ülkeyi İran İslam Cumhuriyeti, On İki İmam Caferi Şii İslam'ını ise resmi devlet dinî olarak tanımlar. Tüm yasa ve düzenlemelerin İslami kriterlere ve şeriata dayanması gerektiğini belirtir. Anayasa, vatandaşların İslami ölçütlere uygun olarak insani, siyasi, ekonomik ve diğer haklardan yararlanacağını güvencesini verir. Ceza kanunu, din değiştirme ve gayrimüslimlerin Müslümanları dönüştürmeye teşebbüs etmelerinin yanı sıra *muharebe* (Tanrı'ya düşmanlık) ve *sabb al-nabi* (Peygambere veya İslam'a hakaret) cezalarını katı şekilde uygular (U.S. Department of State, 25 Ocak 2023).

Ehl-i Hak inancının menşei, Dicle'nin sol yakasında Sirvan (bugünkü Irak'ta Diyala) yakınlarındaki Şehrizar bölgesidir (Mir-Hosseini, 1994, 269). Bu inancın asıl

merkezi hicri 7. yüzyıla kadar Loristan'da iken, bu merkez daha sonra İran'ın batı bölgelerine ve Kirmanşah'a taşınmıştır. Günümüzde Ehl-i Hak taraftarları ağırlıklı olarak Kirmanşah vilayetinde, Kasr-ı Şirin, Serpol-Zahab, Kerend-i Garb, Sahne, Kazvin, Şiraz, Horasan, Meşhed ve Holeylan'da yaşamaktadır. Daha az bir kısmı Loristan bölgesi ile İran'ın Batı İslamabat ve banliyölerinde, Dinever, Oramanat, Javanrud, Ravansar ve Salas Babajani gibi yerleşim alanlarına dağılmıştır. İran ile Türkiye'nin doğusu ile Irak'ın kuzey ve kuzeydoğu (Süleymaniye, Kerkük) şehirleri de bu inançtan insanlara ev sahipliği yapmaktadır (Karaca, 2020, 88).

Doğu Azerbaycan'da Tebriz, Mazenderan, Sehend Dağı çevresinde ve Karakoyun bölgesi olan Maku'da çok sayıda Ehl-i Hak vardır. Karakoyunlular Azerbaycan Türkü olarak bilinir ve Azerbaycan Türkçesini konuşurlar. İnanç itibarıyla kendilerini “Karakoyunlu Müslüman” olarak tanımlarlar. Ancak kaynaklardan ve derlemelerden anlaşıldığı gibi son asırda “Ehl-i Hak Müslüman” tanımının da kullanıldığı görülmektedir (Ebadi, 2022, 224). Bu mezhebin müntesipleri Aras'ın kuzeyinde (Karabağ'da) de görülür. Mezheplerin şehirlerdeki yaygınlığı ve orta sınıfa mensup olmaları dikkate alındığında Ehl-i Hakların toplam sayısı yaklaşık 5 milyonu bulur. İran'da nüfusları 3 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir (Sanjabi, 7 Ocak 2023). Batı Azerbaycan ili, Koşaçay ilçesinde yaşayan ve 3 bin kadar nüfusa sahip Ehl-i Hak topluluğu da bulunur (Ebadi, 2011, 21). Irak'ta bu mezhep Berzence (Süleymaniye'nin doğusu) ile bağlantılı olarak Kakai olarak adlandırılır. Kakai ismine ek olarak Aliilahi, Şebek, Sarlı, Mevali, Bacvan ve Kızılbaz ismiyle anılırlar (Taşgın, 2012, 26). Kakailer, ezoterik inançlarının çoğunu kendi inanç sistemi içerisinde paylaşan, esasen İslami bir derviş hareketidir (Edmonds, 1969, 89). Kakai olarak bilinen Irak'taki cemaat müntesipleri Süleymaniye, Hanekin, Kerkük, Erbil, Duhok ve Musul'da yaşamaktadırlar. Türkmenler içerisinde de az sayıda Kakai cemaatine bağlılık söz konusudur (Bayatlı, 2010, 70).

Avrupa dillerinde Ehl-i Hak ile ilgili ilk notlar 19. yüzyılda (Sheil ve Layard) Doğu'ya seyahat eden seyyahların seyahatnamelerinde bulunur. Bu seyyahlardan olan Rawlinson, Ehl-i Hak inancının kutsal yerlerini ve köylerini anlatarak bu inancın sadece Kürtler arasında değil, göçebe bir hayat yaşayan Lor topluluğu arasında da yaygın olduğunu belirtir. Comte J.A. de Gobineau, Ehl-i Hak inancını akademik düzeyde araştıran ilk kişi olarak kabul edilmektedir (Moghadam, 2022, 122). Isabella Lucy Bird 1891 yılında yayınladığı *Journeys in Persia and Kurdistan* isimli çalışmasında Ehl-i Haklardan bahseder (Bird, 1891, 85). Walter B. Harris *From Batum to Baghdad via Tiflis, Tabriz, and Persian Kurdistan*, isimli eserinde Ehl-i Haklıların Musevilik, Paganizm ve İslam inançlarının birbirine karıştığı gizemli bir mezhep ve tarikat olduğunu yazar (Tarduş, 2020, 206). Valentin A. Zhukovskij ile Vladimir Fedorovich Minorsky'nin yazdığı ve Almancaya çevrilen *German Materials for the Study of the Persian Sect* isimli çalışmasında Ehl-i Haklar'dan bahseder. Vladimir Fedorovich Minorsky'nin Ehl-i Haklar üzerine 1911 yılında yayınladığı en önemli eseri *Materialy dlya izuçeniya persidskoy sekti Lyudi istiny ili Ali-İlahi'dir (Materialy dlya izuçeniya persidskoy sekti lyudi istiny ili Ali-İlahi)* (Minorsky, 1911). Bir başka Rus oryantalist Vladimir Alekseyeviç İvanov da Vladimir Fedorovich Minorsky ile hemen hemen eş zamanlı olarak Ehl-i Hak üzerine araştırma yapmıştır. Ehl-i Hak müritlerinin geleneğindeki musiki Ehl-i Hak inancıyla yakın bağları olan Jean Süre tarafından incelenmiştir. Hamzeh'ee *The Yaresan: A Sociological, Historical, and Religio-*

Historical Study of a Kurdish Community isimli eserinde Ehl-i Hak ve Zerdüştilik arasındaki ilişkiyi göstermiş ancak Ehl-i Hak'ın heterojenliğini dikkate almamıştır. Guran bölgesindeki güçlü Yari geleneğinin ilk kanıtı, 1990'ların başında Van Bruinessen ve Mir-Hosseini'nin çalışmaları ile gelmiştir (Moghadam, 2022, 122-124).

Ülkemizde sınırlı sayıda da olsa araştırmacı ve akademisyen Ehl-i Haklar konusunda çalışma yapmıştır. Bu araştırmacılardan Taşğın, 2012; 2022, Musalı, 2013; Turay, 2016; Karaca, 2014; 2020, Kaya, 2013; İbiş, 2015 ve Özdemir, 2015 çalışmalarında Ehl-i Haklar ile ilgili önemli bilgiler vermişlerdir. Görsel medyada Ehl-i Hak inancı hakkında kısa da olsa bilgiler mevcuttur ancak yeterli değildir. Ehl-i Hak inancı hakkında (yazılı ve görsel) var olan bilgilerin yetersiz olmasında, saha çalışmasını yapan araştırmacıların sayıca az olması, birinci elden ana kaynaklara erişimin sınırlı olması, mevcut literatürün kıyaslanması ve yorumlanması için yeterli düzeyde Farsça bilgisinin araştırmacılar tarafından bilinmemesi şeklinde sıralanabilir. Ehl-i Hak (anlatı ve ilmi) ile ilgili diğer çalışmalar Goranice, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerinde yerli araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Çalışmanın temel amacı Ehl-i Hakların kutsal mekânları, İran'daki dağılımları, dinî ve inançsal özelliklerinden hareketle dinî, inançsal kutsal mekân oluşumundaki temel faktörleri ve arka planını ortaya koymaktır. Bunun için İran'daki Ehl-i Haklar ve kutsal mekânları örneklem olarak seçilmiştir. Bu, başka ülkelerdeki Ehli Haklar ve onların kutsal mekânlarla ilişkilerini anlamaya ve ortaya koymaya yeterlidir. Konu bu amaç ve hedefler doğrultusunda betimleyici, yani olanı olduğu gibi tasvir edici ve analitik çözümleyici yaklaşımla ele alınmıştır. Bunun için kütüphane kaynaklarından, dolayısıyla çoğunlukla belgeler ile araştırma ve incelemeye dayalı eserlerden faydalanılmıştır. Çalışmanın konusu temel olarak görünürlüğü belirgin olan mekânlar olduğu için müşahedeye dayalı verilerin eksikliği yine alan araştırmasına dayalı çalışmalarla giderilmiştir. Makalede Ehl-i Hakların kutsal mekânlarının İran coğrafyasındaki dağılımı ile bu mekânların mimari ve manevi özellikleri problem edilmektedir.

1. Ehl-i Hak İnançının Esasları, İbadetleri ve Kutsal Kitapları

Ehl-i Hak, mistik eğilimlere sahip, kendi gelenekleri ve dinî metinleri olan İranlı dinî bir gruptur. Ehl-i Hak inancı, hak ayini veya hakikat dinî olarak da adlandırılır. Bu nedenle takipçilerine “doğruluk ehli” denir ancak bu yolun diğer adı “Yar”dır ve bu nedenle hak ehline “Yaristan” veya “Yarsan” da denilmiştir. Sufi terminolojisinde Ehl-i Hak terimi kemale erme sürecinin başlangıç aşamalarından (şariat, tarikat ve marifet) geçerek hakikatin (Tanrısal gerçek ve gerçeklik) en üst mertebesine ulaşan kişiler için kullanılır (Minorsky, 1964, 5). Ehl-i Hak, Hz. Ali'yi Tanrı'nın yeryüzündeki tecellisi olarak kabul eder (Musalı, 2013, 16). Sultan İshak zamanından beri bu ekol ve mezhebin gelişmesinde Gorani unsurunun esaslı ve önemli bir katkısı söz konusudur. Bu inancın en önemli dinî kitapları, (Zebur-e Hakikat; Divan Gavreh; Sıddık Sade Zadi'nin Bezürgani Yarsan; Afzali'nin Defter-i Rumuz-ı Yaristan Gencine-yi) Goranice lehçesinin dışında Laki dilinde de yazılmıştır (اسلامی بزرگ دانشنامه, 6 Şubat 2023).

Ehl-i Hak inancı Ateşbeyi, Şah İbrahim, Baba Yadigâr, Hamuşi, Mir Suri, Ali Kalender, Seyyid Ebu'l Vefa, Zennuri, Mustafayı, Hacı Baveysi ve Haydari olmak üzere on bir handan (Kol-aile) oluşmaktadır (Karaca, 2021, 148). Her handanın başında bir seyyid ailesi vardır. Ehl-i Hak'a göre insan, nefsin dünyevî tekâmül yolculuğunun son halidir. Ruh, cansız nesnelere girerek yolculuğuna başlar. Bu

yolculuğu tamamladıktan sonra, ruh önce bitkilerin, sonra hayvanların içinde yaşar. Sonunda, ruh bir erkeğin veya bir kadının vücuduna girer. İnsan vücuduna girdiği anda ruh, evrene tahsis edilen 50.000 yıla eşdeğer, 1001 reenkarnasyon sürebilen yeni bir göç yolculuğuna başlar. Buna Donadon denir. Bu tekâmül yolculuğunun sonunda bir erkek/kadın kurtuluşa erer ve yüksek göklerdeki yeni makamına ve evrensel ruh ile tam birliğine layık bir insan, kutsal, mükemmel bir varlık olur (Kaya, 2013, 1021).

Kasım ayının başlamasıyla birlikte Mernovi ve Kavaltas orucunun üç günü olarak adlandırılan Ehl-i Hak müritlerinin en önemli dinî töreni başlar. Ehl-i Hak inancına mensup olanların yılda iki oruç dönemi vardır: Mernovi orucu ve tüm Ehl-i Hak müritleri için zorunlu olan Kavaltas orucudur. Mernovi orucunun zamanı Celâlî Takvimi'nde Kasım ayına denk gelir ve ayın dönüşünden dolayı yılda en az bir kere, en çok bir gününün Âzer (Şemsî senenin (*güneş senesi*) dokuzuncu ayı Kasım) ayına denk gelmesi de mümkündür. Mernovi orucunun üç günü Soltani kışında ayın on ikinci, on üçüncü ve on dördüncü günleridir. Kavaltas'ın üç günü boyunca oruç törenine ek olarak Ehl-i Hak erkek ve kadınları ibadethaneler ile kutsal mekânlara giderek, kelam olarak bilinen dinî metinleri tambur enstrümanı eşliğinde okuyarak dua ederler, niyaz adı verilen nar meyvesini ikram ederek karşılarlar (Hüseyni, 6 Şubat 2023). Kelâm, Ehl-i Hak inancı içerisinde, en kısa tanımıyla “cemde okunan kutsal şiir” anlamına gelir. Kelâmları diğer şiirlerden ayıran en belirgin özellikleri içeriklerinin tamamen Ehl-i Hak inancıyla ilgili olması ile cem dışında ve inanç halkasına mensup olmayan kimselerin yanında okunmamalarıdır (Akın, 2016, 103). Ehl-i Hak müritleri, *Paşam* denilen sabah yemeğini yiyerek oruçlarına başlar ve günün sonunda ilk yıldızın yükselmesiyle oruçlarını açarlar. Son gün olan üçüncü günde, özel bir tören sırasında seyyidin huzurunda bir horoz kurban edilir, pirinç pilavı yapılarak dualar eşliğinde oruç tamamlanır (Hüseyni, 6 Şubat 2023). Kurban, Ehl-i Hak dininin en belirgin dinî uygulamalarının başında gelir. Kurbanlık olarak deve, inek, koyun, geyik ve horoz kesilir (Jumazadeh, 2015, 109-110).

Ehl-i Hak inancında erkeklerin kutsal şarkıları öğretmek ve söylemek için bir araya gelip, toplandıkları yere *reçel* denir. Reçel aynı zamanda sorunların çözümü için belirli bir zamanda oluşturulur. Bu törene Seyyid başkanlık eder. Reçelde katılımcılar birbirine bakacak şekilde bir daire şeklinde oturur. Bu düzen onların eşit olduğunu, ilahi varlığın da toplantının merkezinde olduğunu sembolize eder. Her erkek arınmalı, yolculuk için giyinmeli ve başı örtülmelidir. Bu inanca mensup erkeklerin bıyık bırakması uyulması gereken en önemli zorunluluktur.

Cem ve Cemhane, Ehl-i Hak inancına sahip olanların özel törenlerini yapmak için toplandıkları yerdir. Bu nedenle Ehl-i Hak takipçileri arasında ayrı bir önemi vardır. Hak ehline göre, muntazam ibadet yerine Cem'e katılmak yeterlidir. Bu inancın müntesipleri, Cem'i kendilerine ait bir Mekke olarak gördükleri için nerede tutulursa tutulsun ilahi bir tecelli olduğuna inanılır (Hamzeh'ee, 2012). Nişan, evlenme ve çocuğa isim verme gibi törenler de *Cemhane*'de yapılır (Babacan, 2005, 33). Cemhaneler'de ve grup dualarında tef çalmak, Ehl-i Hak ailesinin kimliğinin bir başka unsurudur. Tefin ile birlikte İran'da, Ehl-i Hak inancına bağlı olanlar tarafından icra edilen tanbur sazı, bu topluluk tarafından kutsal olarak kabul edilen bir halk çalgısıdır (Özdemir, 2009, 22).

Bütün Ehl-i Hak kolları tarafından kutsal sayılan ve inançlarını belgeleyen bir kitap bulunmadığı gibi dinî meselelerde herhangi bir şeriat birliği de mevcut değildir

(Algar, 1994, 514). Bunun yerine, kutsal kitapları olarak kabul ettikleri *kelâm* (sözler) ve *deftara* (gelenekler) sahiptirler. En önemli kelâm, *Hazâne kelâmı* olarak da bilinen *Saranjâm* denilen Serencam'dır (Yaşar, 25 Ocak 2023). Serencam Sultan İshak'ın, çağdaşı olan evliyaların ve kendisinden önce gelen diğer Ehl-i Hak din adamlarının sözlerini içerir. Bununla birlikte Ehl-i Hak bağlılarının bütün zuhur dönemlerini, *mezâhir*, edeb, erkân ve dualarını içerir. Kutsal şahısların zuhur dönemlerini kendi inanç esasları dâhilinde tefsir eden bu eser, kapsamlı ve geniş bir kitap olmasıyla dikkat çeker (Soltani, 2017, 251). Eser manzum olup Gurâni'nin *Avrâmânî* lehçesiyle yazılmıştır. Diğer kelimeler ve deftarlar Gurâni'nin yanı sıra Luri, Farsça ve çeşitli Türk lehçelerindedir. Ehl-i Hak'a göre kelâm, nesilden nesile sözlü olarak aktarılan ilahi vahiylerdir. Bu vahiylerin insan amellerini kaydetmekle görevli melek ve Sultan İshak'ın beş arkadaşından biri olan Pir Musi'nin Altın Kalemî tarafından toplanıp yazıldığına inanılır (Godfearers, 3 Şubat 2023). Diğer önemli bir eser de H.1. yüzyılın gizemli Bahlûl Mâhi'sine atfedilen, Gurâni'nin arkaik biçimiyle manzum olarak yazılmış *Dawra-y Buhlûl'dur*. Bahlûl döneminin *Kilam*'larının toplamına *Defteri Dewrey Bahlûl* (Bahlûl devrinin defteri) denir (Valı, 2014, 2). Nematullah Makri Cihunabadi'nin *Şâhnâme-i Hakikatı* (Hadjnemat, 4 Mart 2023) ve Nurali İlâl-i'nin *Burhân*'i ise son zamanlarda Farsça yazılmış eserler arasındadır (Yaşar, 25 Ocak 2023).

2. Ehl-i Hak İnançında Doğruların Kutsal Yerleri

İnanç ve dinî tapınma, tüm insan kültürlerinde ortak olan özelliklerdendir. Bireyler ve topluluklar, günlük yaşamlarının ötesinde anlam aradıkça, inançlarını fiziksel çevrelere yansıtırlar, inancı mekâna bağlarlar. Kutsal yerlere yapılan ziyaretlerin amacı bir nevi manevi ve ahlaki dönüşümdür. Bu yerlerin manevi atmosferi, insanların acı ve keder karşısında karşı koyabilme ve dayanma gücü sağlar. Kutsal mekânlar, ruhsal sığınak, yenilenme, umut ve barış sunan yerlerdir. Bu bölümde İran'da Ehl-i Hak inancının ileri gelen büyüklerinin kutsal mekânları ile bu mekânların özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Ehl-i Haklar İran'da geniş coğrafyaya yayılmış olmalarından dolayı bu bölüm Kirmanşah şehri, Zardeh köyü (Kerend-i Garb), Şeyhan köyü, Baskele Dar Anbar köyü (Gilan-Garb), Nusud Köyü (Paveh), Tutşami (Kerend-i Garb) ve Goran'da kutsal kabul edilen ziyaret yerleri ile sınırlandırılmıştır.

2.1. Sultan İshak Türbesi

Ehl-i Hak mezhebinin en önemli dinî lideri olan Sultan İshak, Kirmanşah eyaleti Paveh (Pave) bölgesine bağlı Şeyhan köyündeki mezarı halkın ziyaret yeridir. Sultan İshak H.675-798 yılında Süleymaniye yakınlarındaki Berzence'de (Barzinjah) doğmuştur. Bağdat ve Şam Nizamiyelerinde eğitim aldıktan sonra memleketine dönerek tasavvuf düşüncesini yaymıştır. Ona sebat edenler ile birlikte Barzinjah'dan ayrılarak Kirmanşah eyaletinin Paveh bölgesine bağlı Şeyhan köyüne göç eder ve ömrünün sonuna kadar orada kalır. Ehl-i Hak inancı onun döneminde yaygınlaşmıştır (Viktorovna, 2017, 33-34). Sultan İshak Türbesi, vilayet ve civar iller halkı tarafından büyük bir hürmetle anılır. Mimari açıdan bu yapı, küçük bir kare mekân ve koni biçimli bir kubbe şeklindedir. Yapının iç ve dış yüzeyleri sıva harcı ile kaplanmıştır (Şekil 1). Restorasyonu yapılan bu türbe, taş ve çamurdan yapılmış, son derece sade bir şekilde inşa edilmiş olup, bir revak, 20 civciv odası ve yeşil bir kubbe (*şams*) içermektedir. Sultan İshak Türbesinin yanında Pir Davud, Pir Muhammed, Hatun Rezbar ve Sultan İshak'ın diğer sahabelerinin türbesi bulunur;

ayrıca Şirvan kıyısındaki Şeyhan ve Perdivar köylerinin yakınına kadar olan tüm yerler Ehl-i Hak için kutsaldır (Faysal, 04 Şubat 2023).

Şekil 1: Restore edilen Sultan İshak Türbesinden bir görünüm (Jazebeha, 2 Şubat 2023).

İran, Irak, Türkiye, Suriye, Lübnan, Kafkasya ve Hindistan'dan her yıl on binlerce insan Sultan İshak'ın kabrini ziyaret ederken Hac Ehl-i Hak (Yarsan) adı verilen özel örf ve adetler yerine getirilir. Örf ve adetleri temiz niyetle yapan kimse hacı olduktan sonra ülkesinde Hakk Haccı (Şems) yapmış biri olarak karşılanır. Dinî örf ve adetler dizisinin ilk aşaması Taşar köyündeki Safora Evi'ne (Safora Pınarı) gidilerek bu kutsal su ile el, yüz ve baş yıkanarak ondan içmektir. Ehl-i Hak bu suya Kevser Pınarı der. Sultan İshak türbesinin güneyinde iki kilometrelik kaynak su yolu ile bu suyun karıştığı Şirvan nehrine akan su da kutsal sayılır. Ehl-i Hak inancına mensup olanlar, çeşme merasimini yaptıktan sonra Pir Davud, Pir Mohammed ve diğer din büyüklerin mezarlarına doğru birkaç kez yürürler. Pir Davud'un türbesine giderek, Sultan İshak'ı ziyaret etmek için ondan izin istenilir. İzin aldıktan sonra çıplak ayakla hacca giderler ve asla Sultan İshak'ın türbesine sırtlarını dönmezler. Ayrıca adak olarak bir hayvan kurban ederler; ardından reçel ve fındık kırma töreni (*homo*) yapılır. Ehl-i Hak inancında Perdiver ve çevresi bu inancın kiblesi ve ebedî ahit yeri olarak sayılır (Şems, 2023).

Sultan İshak türbesinin yanına, türbe restorasyonundan sonra hacıların kalabileceği sınırlı sayıda odanın bulunduğu bir hacı evi yapılmıştır. Türbenin bulunduğu alana, ibadet yapmak, reçel oluşturmak, dua ettikten sonra insanların adaklarını alıp hacılar arasında dağıtmak için bir mutfak da içeren bir Cemhane inşa edilmiştir.

2.2. Baba Yedigâr Türbesi

Ehl-i Hak meşrebinin yayılmasında önemli rol oynayan Baba Yedigâr sekizinci asrın sonu dokuzuncu asrın başında Dada Sarı'dan dünyaya gelmiştir. Sultan İshak'ın halifesidir (Turay, 2016, 178). Baba Yedigâr'ın türbesi, Kirmanşah eyaletinin Rijab topraklarında, Ban Zardeh ilçesine bağlı Zardeh köyündedir (The Ahl Haqq (People of the Truth) and legends of King Yazdigird, 2 Ocak 2023). Zardeh köyü, kuzeyden yerel adıyla Kamar denilen yüksek bir dağ ile Kirmanşah eyaletinin batısındaki Kerend-i Garb kentine 40 km uzaklıkta yer alır (Lahzeakar, 4 Ocak 2023).

Şekil 2: Zarde köyünde bulunan Baba Yedigâr Türbesinden bir görüntüm (Nejad, 6 Şubat 2023).

Ehl-i Hak dinî liderlerinden Baba Yedigâr mezarı, deniz seviyesinden 1.300 metre yükseklikte, Ghoslan (Kotsar havzası) ve Hanita kaynaklarının yanında, Dalahu Dağı'nın tepesinde yer alır. Bu mezarın inşası M. S 8. yüzyıla kadar uzanır. Zardeh köyü, Ehl-i Hak inancında kutsal şahsiyetlerin mezarlarının bulunduğu yer olması nedeniyle bu dinin tarihinde önemli bir rol oynar. Baba Yedigâr, Davud Kebud, Seyyid Derviş ile Hani Ta türbeleri bu köyün yakınında bulunur. Mimari açıdan bu türbe küçük kare bir mekândır ve üzerine konik bir kubbe oturtulmuştur. Bu yapının iç ve dış yüzeyleri sıva harcı ile kaplanmıştır (İmaniran19, Erişim 2 Şubat 2023). Türbenin yapısı, altı hindili kubbeye sahip dörtgen bir yapıdır. Dört türbe duvarın tamamı tuğladan yapılmıştır ve 7 metre uzunluğundadır. Yakın zamanda restore edilen türbenin duvarları beyaz taşla kaplanmıştır. Ziyaret girişi doğu sundurma içine inşa edilmiştir. Türbenin içinde üç çıkıntı yer alır. Yapının içi ve dış asma katı mermerle yeniden yapılandırılmıştır (Tasvirezendegi, 27 Aralık 2022). Kırmanşah eyaletinin bu tarihi anıtı, 20 Aralık 1353 (1974) tarihinde 1015 kayıt numarası ile İran'ın ulusal anıtlarından biri olarak tescil edilmiştir.

Şekil 3: Baba Yedigâr'ın mezarı yakınındaki Ghoslan kutsal kaynağındaki metal kaplar (The Ahl Haqq (People of the Truth) and legends of King Yazdigird, 2 Ocak 2023).

Her yıl İran ve komşu ülkelerden Ehl-i Hak inancının binlerce takipçisi hacı olmak için bu yere gelir. Bu türbede yıl boyunca çeşitli ayinler ve törenler yapılır. Bu törenlerden biri olan Derviş törenleri sırasında alkış eşliğinde ilahiler söylenir. Türbe etrafında bulunan Hanita çeşmesinin suyu çeşitli hastalıklara şifa verdiğiğine inanıldığı için Ehl-i Hak halkı arasında ayrı öneme sahiptir.

2.3. Baba Haydar Türbesi

Baba Haydar, Ehl-i Hak inancında Baba Haydar ailesinin atfedildiği Ehl-i Hak'ın büyüklerinden biridir. H. 10. yüzyılda Irak'ın Kerkük bölgesinde yaşayan ve Şah'ın misafiri olan Baba Haydar, Sultan İshak'ın sahabe sınıflarından Yetmiş iki diye bilinen zümrenin Pir Rüstem hanedanının tecellisidir. Ehl-i Hak kaynaklarına göre Sultan İshak, Pir Rüstem'e belli bir dönemde tecelli bulacağına ve kendisine Baba deneceğine söz vermiştir. Bu inanca mensup olanlar, Baba'nın Haydar Don ve tecelli olduğuna inanmaktadır (Adyannet-b, 25 Aralık 2022).

Baba Haydar'ın ziyareti Gilan-Garb şehrinin bağlı Baskale Dar Anbar köyünde bulunur. Bu ziyaret yeri toplam 3500 metrekarelik bir alanda inşa edilmiş olup asıl ziyaret yeri inşa edilen binanın altında 40 metrekarelik bir alandan oluşur. Ziyaretin içinde bir pencere, bir giriş kapısı yer alır. Ziyaret zemini yere kadar kaldırım taşlarıyla kaplı olup 1,5 metre yüksekliğindedir. Bu ziyaretin yanında eski bir mezarlık bulunur. Bu ziyaret çevresinde mescitler, abdesthaneler ve yeşil alanlar barındırır (Iranian Students' News Agency, 22 Aralık 2022). Bu türbede Nevruz Bayramı sırasında Cem yapılmakta ve kurban kesilmektedir.

2.4. Pir Davud Türbesi

Pir Davud'un soyu Ali bin Ebî Tâlib'e kadar gitmektedir. Hasan Mushani'nin dördüncü oğlu olan Pir Davud Medine'de doğmuştur. Pir Davud Sultan İshak'ın yarenlerinden biri ve dört melekten İsrail'in mazharıdır. Pir Davud'un Ehl-i Hak ritüellerinde önemli görevleri bulunmaktadır. Baş Tapşırma töreni sırasında kişiyi Pir önüne getirir. Teslim olma Davud'un rehberliği ile gerçekleşir. 1396'da Serpol-Zohap bölgesinde ölmüştür (Karaca, 2020, 104). Pir Davud'un türbesi Kaşan şehri Vali Asr Caddesinde yer alır. Bu türbe, firuze çinili 16 kademeli konik kubbesi ve bir metre yüksekliğinde mihraplı bir yapıdır. Bina revaklarının köşesinde, karo zeminli yeckpare odalar bulunur. Kubbenin yerden yüksekliği 14 metre olup, alanı 600 metrekaredir (Şekil 4). Ziyaret yerinde bulunan her revağın ortasından türbe içindeki sıralara ayrı birer kapı açılmaktadır (Alaedin, 22 Aralık 2022).

Şekil 4: Pir Davud Türbesi'nden bir görünüm (İntoday, 1 Şubat 2023).

Ehl-i Haklar Pir Davud türbesinde önemli bayramlardan olan Nevruz ve Kavaltas'da bir araya gelerek nezir sunup, Cemler yaparlar.

2.5. Davud Kabut Sevar Türbesi

Ehl-i Hak mezhebinin önemli simalarından biri de Davud Kabut Sevar'dır. Davud Kabut Sevar 'ın türbesi (ibadet yeri), Kermanshah eyaleti, Paveh şehri, Nusud köyünde bulunur (Şekil 5). Ehl-i Hak inancına göre Davud Kabut Sevar, Haftan Sultanı İshak Viki'nin özel yardımcılarından biridir (Moradi, 10 Ocak 2023). Ehl-i Hak inancında, müminlerin rehberi olarak kabul edilir. Bu türbe Baba Yedigâr Türbesi yolu üzerinde bulunduğu için Ehl-i Hak mezhebinin müritleri arasında ayrı öneme sahiptir. Glim ve Kol olarak bilinen Ehl-i Hak efsanesine göre bu iki padişahın zaruret hikâyesi şöyledir: Sultan İshak tarafından Mısır'a gönderilen ve o bölge halkına rehberlik eden yaşlı Benyamin, Nil Nehri'nde kaza geçiren Hossein Siah Kohi kılığına girerek Sultan İshak'ın kendisini kurtarması için dua etmeye başlar.

Şekil 5: Nusud Köyünde Davud Kabut Sevar Türbesi'nden bir görünüm (Adyannet-a, 4 Şubat 2023).

Gemisini kurtarmak isteyen yaşlı Benyamin'in dualarını duyan Davud Kabut Sevar Sultan İshak'ın emriyle gemiyi kurtarır. Kurtarılan geminin sahibi Davud'a yüklü bir ücret verir ama o kabul etmeyerek Perdiver'e geri döner (Adyannet-a, 4 Şubat 2023).

2.6. Şah Hayas Türbesi

Ehl-i Hak mezhebinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Şah Hayas, hicri 12. yüzyılda doğmuştur. Bugün Ehl-i Hak mezhebindeki on bir aileden biri olan Şah Hayâsi olarak anılır (Şekil 6). Dinever'in tarihi bölgesinde Sahne kentine yirmi kilometre uzaklıkta, Jihunabad köyünde Şah Hayas'ın ziyareti bulunur.

Şekil 6: Şah Hayas Türbesi'nden bir görünüm (Adyannet-d, 11 Ocak 2023).

Şah Hayas'ın türbesi, Ehl-i Hak'ın üç soylusunun mezarlarının bulunduğu, üç konik kubbeli iki bağımsız ziyaret içermektedir (Adyannet-d, 11 Ocak 2023). Şah Hayas'ın türbesine ulaşmak için ziyaret yerine girmeden önce ayakkabıların çıkarılması gerekir. Ayakkabıların çıkarılması o yere duyulan saygının bir göstergesidir (Dinonline, 15 Ocak 2023).

2.7. Seyyit Bereke Mezarı

Bu mezar Kerend-i Garb ilçesi Tutşami Goran köyünde bulunur. Goran ailesinin en son ve önemli isimlerinden biri, Haydari Goran ailesinin görev süresi boyunca bu görevi üstlenen Seyyit Bereke lakaplı Seyyid Haydar'dır. Hak halkı arasında yer alan Seyyit Bereke H. 1210'da Kirmanşah eyaletinin Dalaho şehrine bağlı Tutşami köyünde doğup ve H. 1290'da aynı köyde ölmüştür (Şekil 7).

Şekil 7: Seyyit Bereke mezarından bir görünüm (Adyannet-c, 15 Ocak 2023).

Ehl-i Hak efsanelerine göre Seyyit Bereke, Ehl-i Hak için kutsal olan Tutşami köyünün Gaureh (büyük) değirmeninde 40 yaşına kadar kemer sıkma uygulamıştır. Kendini hakikatin tecellisi olarak görmüş ve çevresinde pek çok mürit toplamayı başarmıştır (Adyannet-c, 15 Ocak 2023).

2.8. Perdivar Köprüsü

Perdivar, Sultan İshak'ın Goran'ın kuzeydoğusunda Şirvan Nehri üzerinde 8. yüzyılın başında yaptırdığı köprünün adıdır. Perdivar, Goran lehçesinde köprünün diğer tarafında demektir. Zerdüştî gelenekte bu köprünün adı Çinrad Köprüsü (Chinut Perto) olarak geçmektedir. Bu köprü Sarat Köprüsü olarak da yorumlanır (Şekil 8). Ölenlerin ruhlarını sınamak için yapılmış bir köprü olduğuna inanılır. Bu köprünün başında iyilik kötülükten ayrılır. Perdivar, Ehl-i Hak'ın muhterem ve hac yerlerinden biridir. Ehl-i Hak inancına göre Şeyhan köyü yakınlarında bulunan taş levha, Sultan İshak ve müttefiklerinin buluşup anlaşma yaptıkları yerdir. Perdivar Köprüsü dinî önem bakımından bu inanca mensup bireyler arasında Kâbe ile eş değer olarak kabul edilir (Adyan-İran, 1 Şubat 2023).

Şekil 8: Köprünün ötesi anlamına gelen Perdivar'dan bir görünüm (Kurdan Yarsan, 27 Ocak 2023).

Ehl-i Hak inancında, Hac ibadetinin son önemli kısmı, Şirvan Nehri'nin batı yakasındaki Perdivar'a ve Sultan İshak'ın ziyaretine gitmektir. Sultan İshak'ın Berzenc'de kaldığı dönemde Çiçekli adıyla bir toplulukla savaştığı vakitlerde bir mağarada kaldığı, bunun ardından da Perdivar'a buradan hareket ettiğine inanılır (Taşgın, 2022, 96). Perdivar, Şirvan Nehrinin en dar yeri olarak kabul edilir. İnsanlar, uzak geçmişte selin büyük kayaları yerinden oynattığına ve nehrin içinde Perde Bardineh (taş köprü) olarak bilinen doğal bir taşın köprü oluşturduğuna inanır. Ehl-i Hak bu alanın önüne Perdivar koyduğuna inanır. Suyun hızı ve bu bölgede kayalara çarpma şiddeti çok ses çıkardığı için cehennemin, suyun bu kısmının altında olduğunu ve Sultan İshak'ın cehennemin üzerinden görünmeyen bir köprü yaptırdığı söylenilir. Haşr gününde Ehl-i Hak inancına sahip olanlar, padişahın izniyle bu köprüden geçer ve Yari ayinine karşı çıkanlar buradan düşerek nehirde boğulur (Şems, 2023).

2.9. Dokkân-E Dâwūd Türbesi

Dokkân-e Dâwūd, Kirmanşah eyaletinde, Sar-e Pol-e Dohâb'ın birkaç kilometre güneydoğusundaki Zagros sırasındaki Ahamenîş dönemine ait kaya mezarıdır. Henry C. Rawlinson tarafından 1836'da keşfedildi (Rawlinson, 1839), ancak kaya yüzeyindeki yüksek konumu nedeniyle, Pascal Coste tarafından 1840 yılında çizilen anıtın iç planı, planın bazı detaylarının düzeltildiği 1972 yılına kadar tek bilgi kaynağı olarak kaldı (Coste, 1843). Mezar, girişin çift çerçevesindeki 9,60 m genişliğinde bir ön odadan oluşmaktadır ve arkada 7,32 m genişliğinde; zeminden 1,95 derinliğinde ve 2,60 m yüksekliğindedir. Ön odadaki iki sütundan yalnızca abaküs şeklindeki kaideler ve başlıklar korunmuştur. Kaideler basit bir şekle sahiptir, 0,83 metre karelik kaideler üzerinde yuvarlak parça kalıntıları vardır. Arka duvarın ortasında bir kapı (1,50 m yüksekliğinde, 1 m genişliğinde) dikdörtgen, beşik tonozlu bir mezar odasına (2,31 m derinliğinde, 2,83 m genişliğinde, 2,18 m yüksekliğinde) açılmaktadır.

Şekil 9: İran'ın kuzeybatısındaki Dokkân-E Dâwūd'tan bir görüntü (İran Tourism and Touring Organization, 7 Şubat 2023).

Bu odanın sol tarafında bir oyuk, odanın tüm derinliği boyunca uzanır; tabanı odanınkinden 70 cm daha alçaktır. Kaya anıtın altındaki mezarlık, Dâwūd'u yardımcı meleklerden biri ve Dökkân-e Dâwūd'u kutsal bir yer olarak gören Ehl-i Hak'a aittir (Gall, 2013). Ehl-i Hak inancında yedi kişiden biri olan Dâwūd'un mezarı, bu inanca mensup kişiler arasında dünyadaki en kutsal yerlerden biri olarak kabul edilir (West, 3 Şubat 2023). Yeni doğan bebekler kutsama veya bahtının güzel olması için bu mezara getirilir.

2.10. Pir Benyamin Türbesi

Ehl-i Hak'a göre Sultan İshak'ın ashabından birinci sırada yer alan Haftan'ın en önemli kişisi Pir Benyamin, Sultan İshak'ın Piri makamına atanan Cebrail'in vücut bulmuş halidir. Mezarı, Kerend-i Garb şehrinde bulunur. H. 633 yılında Oramant bölgesindeki Şahu Dağı civarında doğmuş ve gençliğinde Sultan İshak'ın huzuruna çıkmıştır. Ömrünün sonunda Kerend-i Garb'a yerleşmiş ve orada ölmüştür (Adyannet-e, 8 Şubat 2023).

Şekil 10: Pir Benyamin Ziyaretinden bir görünüm (Adyannet-e, Erişim 8 Şubat 2023).

Tüm bu kutsal mekânlar dışında Ehl-i Hak inancında halk tarafından ziyaret edilen diğer mekânlar şunlardır:

Paweh ilçesi, Şeyhan köyünde, Seyyed Mohammad Gurheswar'ın mezarı;
 Kerend-i Garb 'da, Pirmousi, Seyyed Reza Bey Thani ve Asid Ismail'in kubbesi ve avlusu;
 Asid Brage ve arkadaşları Asid Shamsuddin Heydari ve Asid Yaqoub'un mezarları;
 Goran'da Şah Timur Türbesi;
 Asid Shamsali Bey'in Gurajob Goran'daki mezarı;
 Zanjer Qalkhani Kalesi'ndeki Seyyed Qalandarbeg'in mezarı;
 Qazvineh Sahne köyünde Asid Fadzi ve Şeyh Amir'in mezarı;
 Cihunabad Sahne'de Haj Nematullah Jihunabadi'nin mezarı;
 Batı İslamabad, Soran köyündeki Nevruz Derviş mezarı;
 Jihonabad Sahne'de Şah Hayas'ın mezarı;
 Harsin'in Garhban köyündeki Garhban Mabedi;
 Kerend-i Garb, Khosroabad'da Mostafa Davodan Geçidi.

İran'da geniş coğrafyaya dağılmış olmalarından dolayı Ehl-i Hak inancında kutsal kabul edilen diğer mekânlar Şiraz'da, Hamedan'ın Asad Arad bölgesi, Loristan'ın Baluran, Pol Dokhtar, Noorabad banliyöleri ve Noorabad köyleri ile İran'ın diğer güney şehirlerinde, Oramanat, Paveh, Lekstan ve Sahne'dedir.

Sonuç

Kutsal mekânlar, her dinî geleneğin bir parçası olup insanlığın dinî geleneklerinin ortak özelliğini yansıtır. Paradoksal olarak, mekânların kutsal olarak tanımlanmasının sonuçlarından biri, bu yerlerin farklı dinî toplulukların üyeleri arasındaki gerilimlerin odak noktası olabilmesidir. Bir grubun kutsal saydığı bir yer, başka bir inancın mensupları

tarafından sahiplenilmeyebilir. Ehl-i Hak inancına ait çok sayıda türbe de günümüzde İran hükümeti tarafından görmezden gelinmektedir. Bazı türbeler çeşitli bahaneler kullanılarak halkın ziyaretine kapatılmıştır. Çünkü Ehl-i Hak inancına sahip kişiler, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'na göre İslam inancının dışında kabul edilir. Bu inancın mensupları, dinî ritüellerini oluşturmak için çeşitli sorunlarla karşılaşır. Devlet kurumlarında istihdam edilmelerine ve üniversite eğitimi almalarına izin verilmez.

İran'daki bazı dinî otoriteler ve merkezler bu inancı, açıkça ve özgürce din dışı olarak adlandırdığından dolayı bazı sosyal, siyasi, dinî ve medeni haklarından mahrum bırakılmasına yol açmıştır. Bu inancın mensupları, dinî ritüellerini gerçekleştirmek için çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar içerisinde kutsal mekânların tahribinden kaynaklı problemlerin çözümünde devlet tarafından görmezden gelinmesi, kutsal mekân ziyaretlerinde İran dışından gelen müntesiplerin ülke girişine izin verilmemesi, kutsal mekânların ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından koruma altına alınmaması şeklinde sıralanabilir. İlahi bir hisle donatıldığına mekân kutsaldır, yani mekân, mekânın kendisinin ötesinde çok sayıda derin ve yaratıcı öneme işaret eder. Kutsal mekânlara saygısızlık, mekânın sembolik anlamlarına saldırıdır. Bir kutsal mekânı kasten yok etmek, topluluğun birlik sembollerine, tarihine, bugününe ve geleceğine saldırmaktır. Bir topluluğun sembollerine saldırıldığında, bu sembollerin işaret ettiği gerçekler dolaylı olarak kuşatma altındadır.

Kutsal mekânların toplum için bir kimlik değeri vardır. Çoğullaşma, gelenekten uzaklaşma, bireyselleşme gibi çağımızın belirtileri, insanları sürekli olarak kendi kimliklerini yeniden inşa etme ihtiyacıyla karşı karşıya getirir. Bu, mekânsal değişimler açısından tartışmalara yol açar; yeni bir şeyin yaratılması genellikle tanıdık olanın kaybı olarak algılanır. Kutsal mekânlar, anlam ve dönüşümlerle süreklilik kazanarak varlığını sürdürür. Kültürün devam ettiği yer olan mekânlar toplumsal ilişkilere de etki eder. Kutsal mekânlar, toplumsal değerler ile birlikte ortak değer ve özellikler ile birlikte koruyucu ve sürdürücü işleve sahiptir.

Kaynaklar/References

- Adyan-İran. “Doğruların Kutsal Yerleri” (بارسان های ایران). Erişim 1 Şubat 2023. <https://adyan-iran.com/1399/11/20/yarsan/>
- Adyannet-a. “Ehl-i Hak düşüncesinde Doshahi Daud Koswar” (دوشاهی داود کوسوار در اندیشه اهل حق). Erişim 4 Şubat 2023. <https://www.adyannet.com/fa/news/24580>
- Adyannet-b. “Ehl-i Hak inancında Baba Haydar” (بابا حیدر در باور اهل حق). Erişim 25 Aralık 2022. <https://www.adyannet.com/fa/news/24492>
- Adyannet-c. “Ehl-i Hak inancında Seyyid Barake” (سید براهه در باور اهل حق). Erişim 15 Ocak 2023. <https://www.adyannet.com/fa/news/24307>
- Adyannet-d. “Ehl-i Hak'ın görüşüne göre Şah Hayas” (شاه حیات در عقیده اهل حق). Erişim 11 Ocak 2023. <https://www.adyannet.com/fa/news/24213>
- Adyannet-e. “Ehl-i Hak inancında yaşlı Benyamin” (پیر بنیامین در باور اهل حق). Erişim 8 Şubat 2023. <https://www.adyannet.com/fa/news/23949>
- Akın, Bülent. “Ehl-İ Haklarda Kelâmhânlık Geleneği ve Kelâmhân Defterlerinin Geleneğin Korunması ve Aktarımındaki Rolü”, *Millî Folklor* 28/111, (2016), 100-115.
- Alaedin. “Kaşan'da İmamzade Pir Dawood Qamsar” (امامزاده پیر داوود قمصر در کاشان). Erişim 22 Aralık 2022. <https://www.alaedin.travel/attractions/iran/kashan/imamzadeh-pir-davoud>
- Algar, Hamid. “Ehl-i Hak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/513-515. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Babacan, İsrâfil. "İran Türkleri Arasında yaygın Bir İnanç: Ehl-i Haklar ve Kutsal Kitapları Bayrak Kuşçuoğlu'nun Kelamları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 33, (2005), 213-230.
- Bayatlı, Necdet Yaşar. "İrak'ta Kakaik ve Bir Kakaî Türkmen Şairi Hicri Dede". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/12 (2010), 69-80.
- Bird, Isabella Lucy. *Journey in Persia and Kurdistan*, Vol.1, London: John Murray, 1891.
- Burns, Luke. "What makes a place sacred?". *Understanding Religion*. Erişim 3 Şubat 2023. <https://www.understandingreligion.org.uk/p/what-makes-a-place-sacred/>
- دانشنامه بزرگ اسلامی. "Ehl-i Hak" (اهلحق). *Büyük İslam Ansiklopedisi*. 1/415. Erişim 6 Şubat 2023. <https://lib.eshia.ir/23022/10/4150>
- Coste, Pascal. *Voyage en Perse*, 6 vols, Paris: Gide et J. Baudry, 1843.
- DIS, Danish Immigration Service. *Iran: The Yaresan*. European Country of Origin Information Network, 2017. Erişim 14.02.2022. https://www.ecoi.net/en/file/local/1408422/1226_1494231887_notatyaresan6april2017docx.pdf
- Dinonline. "Salihlerin Diyarına Birkaç Günlük Bir Yolculuk" (سفری چند روزه به دیار مردمان اهل حق). Erişim 15 Ocak 2023. https://www.dinonline.com/2617/_trashed-1712/
- Demirci, Kürşat. "Kutsiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/495-496.
- Ebadi, Gheis Ayaz. *İran/Batı Azerbaycan, Karakoyunlu Bölgesi, Karazemin Köyü Monografisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Ebadi, Gheis Ayaz. "Kuş Donunda Rum'a Giden Hacı Bektaş'ın Karakoyun Durağı: Kara Oğlan Ocağı". *Yedi İklim Çar Köşede Hacı Bektaş Veli*. ed. Ahmet Taşgim vd. 220-252. Netherlands: Sota Yayınları, 2022
- Edmonds, C. J. "The Beliefs and Practices of The Ahl-i Haqq of Iraq". *Iran: Journal of Persian Studies*, VII, (1969), 89-101.
- Faysal, Muhammed. "Baba Yadgar" (بابا یادگار). Faisal.blogsky. Erişim 04 Şubat 2023. <https://faisal.blogsky.com/1389/11/05/post-1/>
- Godfearers. "Yarsanizm". Erişim 3 Şubat 2023. <http://www.godfearers.org/en/index.php/Yarsanizm>
- Hadjnemat. "Shahnameh of Truth veya Haqul-ul-Haqayq" (شاهنامه‌ی حقیقت یا حق الحقایق). Erişim 4 Mart 2023. https://www.hadjnemat.com/works_shahnameh_fa.phpcy
- Hamzeh'ee, M. Reza Fariborz. "Jam". *Encyclopaedia Iranica*. VIV/4, 428-430. New York: Encyclopædia Iranica Foundation, 2013
- Hüseyini, Behnaz. "Yarasan Dininde Üç Günlük Merno veya Khavonkar Geleneğine Bir Bakış" (نگاهی به (رسم سرورزه مرنو یا خاونکار در آیین یارسان). *Independentpersian*. Erişim 6 Şubat 2023. <https://www.independentpersian.com/node/193046/>
- Iranian Students' News Agency. "Baba Haydar'ın Mezarı Nerede?" (بقعه «باباحیدر» کجاست؟). Erişim 22 Aralık 2022. <https://www.isna.ir/news/kermanshah-40403/بقعه-باباحیدر-کجاست>
- İbiş, Fatih. "Ehl-i Hak Kimdir? Nesefî'nin Akâid Metni Üzerinden Gelişen Bir Tartışma". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 /4 (2015). 177-184.
- İmaniran19. "Kırmanşah, Antik Tarih: Baba Yadgar". Erişim 2 Şubat 2023. <http://www.imaniran19.blogfa.com/post/202>
- İntoday. "İmamzade Pir Davud Qamsar" (امامزاده پیر داوود قمصر). Erişim 1 Şubat 2023. <https://intoday.ir/pir-davoud-imamzadeh/>
- İran Tourism and Touring Organization. "Dokan-E-Davood Yeraltı Mezarı". Erişim 7 Şubat 2023. <https://www.ito.org/iran/attraction/dokan-e-davood-catacomb-sarpol-zahab/>
- Jazebeha. "Sultan İshak Türbesi" (آرامگاه سلطان اسحاق). Erişim 2 Şubat 2023. <https://jazebeha.com/1398/04/آرامگاه-سلطان-اسحاق/>
- Jumazadeh, Seyyed Javad İmam vd. "Kermanshah Eyaletindeki Bir Grup Gali Şiisinin Antropolojik Çalışması" (اهل حق (یارسان) مطالعه مردمشناسانه گروهی از شیعیان غالی استان کرمانشاه). *A Quarterly for Shi'ite Studies* 13/2 (2015), 103-134. Erişim 6 Şubat 2023. <file:///C:/Users/canre/Downloads/48913945004.pdf>

- Karaca, İbrahim. "Ehl-İ Haklar'da Yediler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 100 (2021). 147-158.
- Karaca, İbrahim. *Ehl-İ Haklar'da Kültürel Hayat*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Karaca, İbrahim. *İran'daki Ehl-i Hak Türkleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kaya, Ali. "Ehl-i Hak Topluluklar (İran Alevileri) ile Dersimliler'in İnanç Zemininde Karşılaştırılması". 2. *Uluslararası Dersim Sempozyumu (Eylül 2013)*. 1011-1062
- Kurdan Yarsan. "Kordan Yarsan". Erişim 27 Ocak 2023. <http://kurdanyarsan.blogspot.com/search?updated-max=2014-04-23T03:26:00-07:00&max-results=100&reverse-paginate=true>
- Küçükalka, Ahmet. "Ali İlahiler: Ali İlahî İnanıcı ve Seyyid İnyed Öyküleri Üzerine Röportaj (2014)". *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 20 (2019), 275-300.
- Lahzeakar. "Zarde Köyü" (معرفی روستای زرده). Erişim 4 Ocak 2023. <https://lahzeakar.com/Tourist-attractions-full-information/25326>
- Minorsky, Vladimir. "The Sect of Ahl-i Haqq", *Iranica Twenty Articles*. Çev. Ayşe Çetiner. *Dans Müzik Kültür Folkloru Doğru* 66 (1964), 5-20.
- Minorsky, V.F. "Materialy dlya izučeniya persidskoy sekti Lyudi istiny ili Ali-İlahi". 1911: Moskva (Минорский В.Ф. Материалы для изучения персидской секты люди истины или Али-Илахи [Текст] /В.Ф.Минорский Ч.І.- Москва, 1911)
- Mir-Hosseini, Ziba. "Inner Truth and Outer History: The Two Worlds of the Ahl-i Haqq of Kurdistan". *International Journal of Middle East Studies* 26/2 (1994), 267-285.
- Moghadam, Alireza Zahedi. "History of Western Academic Reaserchs on Yârsân 1836-2020", *Nûbihar Akademî*, 17 (2022), 117-126,
- Moradi, Adnan. "Dawood Koswar mahkemesi" (بارگاه داوود کوسوار - نمای ایران). *İranview*. Erişim 10 Ocak 2023. <https://www.iranview.ir/post/16118/>
- Musah, Namiq. *Rus Oryantalistlerine Göre Ehl-i Haklar*, İstanbul: Önsöz Yayınları, 2013.
- Nche, Che Eugene. "Sacred Spaces In Contemporary Religion: Environmental and Economic Aspects". Erişim 2 Şubat 2023. https://www.academia.edu/39816198/SACRED_SPACES_IN_CONTEMPORARY_RELIGION_Environmental_and_Economic_Aspects_Nche_Eugene_Che
- Narçın Demir, Naile Gül. *Türbe Ziyaretleri ve Manevi Destek İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Nejad, Zehra Salih. "Zerde köyü; En çok tarihi esere ve kimyasal saldırılarda yaralanan insanlara sahip bir köy" (روستای زرده؛ روستایی با بیشترین آثار تاریخی و مردمانی مجروح از حملات شیمیایی). *Kojaro*. Erişim 6 Şubat 2023. <https://www.kojaro.com/2016/10/10/122536/village-zardeh/>
- Özdemir, Ali Rıza. "Alevilik ve Ehl-İ Hak (Yaresan): Benzerlikler ve Farklılıklar". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 5/10 (2015), 253-286.
- Özdemir, Urum Ulaş. *Bir Halk Çalgısının Sosyal ve Kültürel Kimlik Bağlamında İncelenmesi: Ehl-İ Hak'ın Kutsal Sazı Tanbur*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Park, C. "Religion and geography". *Routledge Companion to the Study of Religion* ed. J. Hinnells, 1-29, London, 2004.
- Rawlinson, Henry C. "Notes on a March from Zoháb, at the foot of Zagros, along the mountains to Khúzistán (Susiana), and from thence through the province of Luristan to Kirmánsáh, in the year 1836". *Journal of the Royal Geographical Society* 9, (1839), 26-116.
- Sanjabi, Jonas. "Yarsan and their beliefs, learn more about Yarsan in Iran". *Yarsan Democratic Organization*. Erişim 7 Ocak 2023. <http://www.yarsanmedia.org/ku/?p=3084>
- Soltani, Muhammet Ali. "Serencam, Velâyetnâme ve Buyruk'ta Alevilerin Ortak İnançları", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 16, (2017), 247-323.

- Stoddard, Robert H.-Prorok, Carolyn V., “Geography of Religion and Belief Systems”, *Geography Faculty Publications*, 35, (2003), 259-267.
- Şems, İsmail. Sultan İshak. *The Centre for The Great Islamic Encyclopaedia*. Erişim 3 Şubat 2023. <https://www.cgie.org.ir/fa/article/257691/>
- Tasvirezendeği. “Kermanshah'daki Babayadgar Mezarı” (تصویریزیندگی. آرامگاه بابایادگر کرمانشاه). Erişim 27 Aralık 2022. <https://www.tasvirezendeği.com/آرامگاه-بابایادگار-کرمانشاه/>
- Taşgın, Ahmet. “Ehlihaklar ve Kelamlarında Hacı Bektaş”. *Yedi İklim Çar Köşede Hacı Bektaş Veli*. ed. Ahmet Taşgın vd. 91-121. Netherlands: Sota Yayınları, 2022.
- Taşgın, Ahmet. *Irak'ta Mezhep Çatışmaları Arasında Alevîler ve Bektaşîler*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2012.
- Tarduş, İbrahim. *19. Yüzyıl İngiliz Seyahatnamelerinde Kürtler*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.
- Telci, İsmail Numan. “Bir Etno-Dini İnanış Olarak İran'daki Yarsan İnanıcı: Tarihi, Esasları ve Bugünkü Durumu”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2017), 435-454.
- The Ahl Haqq (People of the Truth) and legends of King Yazdigird. *Qal'Eh-I Yazdigird*. Erişim 2 Ocak 2023. https://qalehyazdigird.artsci.utoronto.ca/?page_id=822
- Turay, Esra Doğan. “İran Alevileri ve Ehl-i Haklar'da Kadın, Kirmanşah Baba Yedigard'da Riyazette Bulunan Kadınlar”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)* 14/28 (2016), 155-185.
- U.S.Department of State. *2020 Report on International Religious Freedom: Iran*. USA: Office of International Religious Freedom, 2021. Erişim 25 Ocak 2023. <https://www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-freedom/iran/>
- Vahı, Shahab. “Yarsan ve Yezidi Kürtlerin Yazılı Edebiyatı”. *Kürt Tarihi Dergisi* 11 (2014), 1-10.
- Gall, Hubertus von. “Dokkân-E Dâwûd”. *Encyclopaedia Iranica*. VII/474-474. New York: Encyclopaedia Iranica Foundation, 2013.
- Viktorovna, Yanecek Yelena. *Veroucheniye Akhl-Ye Khakk («Lyudi Istiny») V Kontekste Kurdsogo Etnosa (Вероучение Ахл-Е Хакк («Люди Истины») В Контексте Курдского Этнуса)*. Sank-Petersburg: Sank Peterburgskiy Gosudarstvennyy Universitet, Magisterskaya Dissertatsiya, 2017.
- West, Brandon. Dukkan-e Daud: The Tomb of King David in Iran? *Project Global Awakening*. Erişim 3 Şubat 2023. <https://www.projectglobalawakening.com/dukkhan-e-daud-the-crypt-of-king-david-in-iran/>
- Yaşar, Mahmut. Bir Yezdâni inancı: Yaresan Tarikatı. *Mecra*. Erişim 25 Ocak 2023 <https://www.gzt.com/mecra/bir-yezdni-inanci-yaresan-tarikati-3487634>